

УДК 903.22(477.85)
ТЕРСЬКИЙ С.В.

ЗАРУБІЖНА ІСТОРІОГРАФІЯ РОЗВИТКУ ЗБРОЇ ДОБИ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Розглядається процес дослідження середньовічного озброєння у Галицькому та Волинському князівствах у російській, польській та білоруській історіографії. Важливими моментами цього процесу є зростання зацікавлення історією Галицько-Волинської держави на тлі розгортання систематичних польових досліджень її міст, розташованих на території Польщі та Білорусії. Подано характеристику найважливіших праць з озброєння, більшість з яких слабо залучені у історичних роботах.

Ключові слова: середньовічне озброєння, зарубіжна історіографія, зброезнавчі дослідження, велиокнязівська влада, Галицько-Волинська держава.

Постановка проблеми та її актуальність. Актуальність теми визначається тим, що за останні десятиліття значно зрос інтерес до старожитностей Галицько-Волинської держави, проведені масштабні археологічні дослідження у її містах – Перемишлі, Сяноку, Холмі, Червені, Ярославі та інших, що знаходяться на території Польщі, а також у містах Бересті, Пінську, Кам'янці – на території Білорусії. Ці дослідження дали значний матеріал для характеристики зброї та матеріальної бази по її створенню та становлять важому джерельну базу для вивчення зброї доби Галицько-Волинської держави передовсім вченими Польщі та Білорусі.

Стан дослідження проблеми. Історіографія військової справи доби Галицько-Волинської держави, як і історія вивчення середньовічної зброї на цій території на сьогодні є, порівняно, невеликою. Процес формування знань про озброєність на галицько-волинських землях у російській, польській та білоруській історіографії побіжно висвітлювався дослідниками військової справи під час характеристики різних галузей проблеми (А.М. Кірпічников, В.І. Кійко, М.Ф. Рожко, С.В. Пивоваров, І.П. Возний, А.Я. Федорук та ін.). Багато уваги результатам досліджень сучасних зброезнавців

Терський Святослав Володимирович, доктор історичних наук, доцент кафедри історії України та етнокомунікації, Національний університет “Львівська політехніка”, м. Львів.

© Терський С.В., 2012

Польщі, Білорусі та Росії не приділено навіть автором статті, зокрема, й у багатоплановому дисертаційному дослідженні [див. 6, 10–11].

Новизна дослідження. За останні десятиліття польськими, російськими та білоруськими істориками середньовічного озброєння проведені значні за обсягом узагальнюючі дослідження пам'яток з території колишньої Галицько-Волинської держави. Поява чисельних праць, що призвела до зміни уявлень стосовно зброй доби Галицько-Волинської держави вимагає порівняльного аналізу з аналогічними історичними дослідженнями в інших регіонах Східної Європи. Великий обсяг нових досліджень робить актуальним питання історіографічного аналізу сучасного стану проблеми.

Метою статті є аналіз сучасних зарубіжних історичних досліджень проблеми, а також процесу становлення джерельної бази досліджень озброєння тих частин Галицько-Волинської держави, які опинилися поза межами сучасної території України. Важливим є з'ясування етапів розвитку зброеznавчих досліджень у зарубіжних колег.

Значні колекції речових пам'яток озброєння доби Галицько-Волинської держави нагромаджувалися у музеях та збірках наукових закладів, передовсім, Заходу України вже у період, коли ці землі були навпіл поділені поміж Російською та Австро-Угорською імперіями. Зокрема, предмети середньовічного озброєння збиралися музеїними закладами, що представляли у Львові польське культурне співтовариство. Так, в найстарішій збірці Галичини, на основі якої було створено Музей ім. князів Любомирських, знаходилися середньовічні мечі з археологічних знахідок та алебарди [2, 132–134]. Саме сюди поступали на збереження найцікавіші знахідки з розкопок польських археологів, наприклад, шабля та бойова сокира з розкопок краезнавця Б. Шанявського у Пліснеську в дружинних курганах Х ст. на полі Василя Толочка у 1874 р. На сьогодні ця типологічно найдавніша із знайдених в Галичині шабель, на жаль, не збереглася, хоча її описи, як і інших предметів озброєння, у XIX ст., публікувалися схематично, проте уялення про неї дає малюнок з архіву археологічного музею у Кракові [19]. Подібними короткими згадками обмежується інформація про середньовічне озброєння у польськомовній літературі до 1920 р. [див., напр., 11].

Аналогічно описувались предмети середньовічного озброєння у міжвоєнний період. Виняток становили публікації знахідок, що зберігалися в археологічному музеї Кракова. Зокрема, в невеликій статті Г. Ленчика детально, з малюнками, описувались мечі з розкопок Т. Земенського у курганах Пліснеська [17]. Детальні, ілюстровані, професійно виконані описи предметів озброєння містили статті у спеціалізованому виданні “Broń i barwa”. Проте до 1939 р. тут було опубліковано лише три пізньосередньовічні мечі з колекції Волинського музею у Луцьку [4, 171–172]. Відтак, джерельна база залишалася недостатньо вивченою.

Важливою роботою, в якій на конкретних прикладах з колекцій львівських музеїв розкрито процес поширення вогнепальної зброї в Галичині у XIV–XV ст., було популярне дослідження львівського музейника та архівіста К. Бадецького [7].

На новому якісному рівні зброєзнавство відродилося у повоєнній Польщі та Росії. Тут авторитетними знавцями зброї, в тому числі з галицько-волинських територій були ленінградські дослідники А. Медведев [літ. див. 2, 133–134; 6, 10–11] та А. Кірпічников, які відомі укладанням протягом 1960-х рр. каталогів основних видів зброї з території Східної Європи та лодзький вчений А. Надольський [23]. Вони були авторами перших узагальнюючих робіт стосовно різних категорій середньовічного озброєння та військового спорядження з території, відповідно, держав П'ястів та Рюриковичів, висновки яких і досі залишаються чинними у сучасних дослідженнях середньовічного озброєння [24].

Якщо ленінградська школа зброєзнавства стосовно галицько-волинських земель безпосереднього продовження не мала, то з лодзької школи слід виводити родовід сучасного польського зброєзнавства. Естафету від А. Надольського перейняв М. Глосек, автор ряду зведенень різних видів озброєння, який є на сьогодні “патріархом” польських зброєзнавців [9; 10].

Безпосередньо з матеріалом, що походить з галицько-волинських земель, працює шеренга польських дослідників. Спеціально потрібно виділити прикарпатський Сянок, вперше ґрунтовно досліджуваний протягом більше ніж десять польових сезонів [8]. Тут на базі Сяноцького об'єднання археологів на чолі з П. Котовичем та М. Гліняновичем

сформувався серйозний зброєзнавчий осередок, який за підтримки Польської академії мистецтв видає спеціальний збірник наукових статей, присвячений археологічному зброєзнавству доби Галицько-Волинської держави – *Acta Militaria Mediaevalia* [14–16; 19–21]. Слід відмітити серйозні опрацювання шляхів поширення булав на території Східної Європи авторства археолога із Музею археології м. Зелена Гура А. Міхаляка [22].

Активним дослідником середньовічного зброярства Белзько-Червенської та Хомської земель є замойський археолог Ю. Кушнєж [14; 16]. Його розвідками, а також інших музеївих працівників краю прискіпливо проаналізовано всі визначні пам'ятки не лише з колекцій публічних музеїв, але й з багатьох приватних [16; 26]. Фаховий аналіз предметів дружинного вжитку вже став нормою для узагальнюючих досліджень по певних територіях та містах [8; 14; 15].

Вплив походів монгольського війська на військову справу порубіжних етнічних польських та українських земель розкрито в монографії В. Светославського [25]. Прикладом різностороннього аналізу проблем хронологічної та етнічної ідентифікації поховання дружинника у Городку-над-Бугом є робота краківського дослідника М. Волошина [27].

Для польських зброєзнавців в останні роки стало нормою виконувати узагальнюючі огляди певних артефактів в межах території всієї Східної Європи. Показовою в цьому відношенні є праця “Ранньосередньовічні мініатюрні сокирки”, що побачила світ у Торуні [13]. Це перше зведення про знахідки мініатюрних сокирок X–XIII ст. з території Центрально-Східної та Північної Європи на підставі аналізу відповідних джерел (більше 130). Джерельною базою для опрацювання стали, переважно, наукові публікації, а також інформація з інтернет-сайтів “чорних археологів” [5].

Останнім часом польськими дослідниками спеціально розглядалися окремі типи озброєння з території Прикарпаття та Волині. Створені ними каталоги, зокрема, знахідок мечів та їх деталей, навершь булав дозволяють значно розширити уявлення про хронологію та типологію цих видів озброєння [20; 21]. Певна неповнота відзначених каталогів озброєння та спорядження дружинника, виконана польськими дослідниками на матеріалах з території Західної України є

цілком зрозумілою – подекуди інформація навіть про сучасні польські публікації пропускається [21, прим.]. Значно ґрунтовнішими є зведення західок предметів озброєння та спорядження дружинника з території сучасної Польщі [12].

Окремо слід сказати про білоруську зброезнавчу школу, родоначальником якої є мінський історик та археолог Ю. Бохан [1]. Займаючись виключно пізнньосередньовічним озброєнням, він, однак, сприяв творчому зростанню ряду археологів молодшого покоління, серед яких виділяється М. Плавінський [3].

Висновки. Таким чином, найголовніші фази зарубіжної історіографії озброєння доби Галицько-Волинської держави відповідають періодам формування місцевої археологічної науки. Зі зміною політичних орієнтирів, зокрема, напрямом на тіснішу співпрацю з українськими науковцями, проблеми західноукраїнської археології та зброезнавства, а також археології порубіжних територій поступово займає важливе місце у дослідженнях зарубіжних археологів. На сьогодні розвиток зброезнавства в сусідніх Польщі та Білорусії є прикладом для українських вчених. Проте створення повноцінних каталогів матеріальної культури доби Галицько-Волинської держави, а зокрема, озброєння, розпочаті окремо, у Польщі не можуть бути виконаними на належному рівні без залучення на рівноправних умовах українських дослідників.

Огляд зарубіжної історіографії розвитку озброєння періоду існування Галицького та Волинського князівств та їх об'єднання в одну державу дозволяє виділити наступні етапи їх розвитку:

1. XIX–початок ХХ ст. – початковий етап формування збірок предметів озброєння у музеїчних закладах регіону, розділеного навпіл поміж Російською та Австро-Угорською імперіями.

2. Перша пол. ХХ ст. – перші спроби характеристики предметів озброєння та їх широке використання польськими та російськими дослідниками для ілюстрування матеріальної культури епохи.

3. 1960–1990 рр. – виконання перших зведень предметів дружинного спорядження (О.Ф. Медведев, А. Надольський, А.М. Кірпічников, М. Глосек) в ракурсі історії озброєння Східної Європи.

4. Початок ХХІ ст. – перші регіональні зведення предметів дружинного спорядження з території Прикарпаття та Волині. Становлення зброезнавчих досліджень у регіоні (Ю. Бохан, П. Котович, Ю. Кушнєр), появу перших каталогів публікацій предметів галицько-волинського озброєння (Р. Лівоч).

Нові археологічні дослідження пам'яток Галицько-Волинської держави, які стрімко розвиваються, як в Україні, так і в сусідніх країнах, безперечно, створять потужнішу джерельну базу, яка дозволить уточнити зроблені висновки.

1. *Бохан Ю.М.* Узбраєнне войска ВКЛ другой паловы XIV–канца XVI ст.: Монографія / Ю.М. Бохан.– Мінськ: УП “Экаперспектыва”, 2002.– 336 с. з іл.
2. *Кайко В.І.* Історіографія розвитку військової справи у Галицько-волинському князівстві XIII–XIV ст. / В.І. Кайко // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. – № 634: Держава та армія. – 2008. – С. 132–137.
3. *Плавінські М.А.* Нарышы гісторыі клінковай зброі X–XIII стагоддзяў на Беларусі: Монографія / М.А. Плавінські. – Мінськ: І.П. Логвінаў, 2009. – 158 с.
4. *Терський С.В.* Лучесък X–XV ст.: Монографія / С.В. Терський. – Львів, 2006. – 252 с.
5. *Терський С.В.* Нове зведення групи середньовічних археологічних джерел / С. Терський, Б. Грінчишин // Княжа доба: історія та культура. – Вип. 6. – Львів: Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України, 2012. – С. 341–344.
6. *Шеломенцев-Терський С.В.* Військова інфраструктура Волинського князівства в XI–XIV ст. Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 20.02.22 – військова історія. – Львів: Нац. ун-т “Львівська політехніка”, 2011. – 36 с.
7. *Badecki K.* Średniowieczne ludwisarstwo Lwowskie / Monografia Karol Badecki. – Lwów-Warszawa-Kraków, 1921. – 59 s.
8. *Ginalalski J.* Elementy uzbrojenia i uporządzienia jeźdieckiego wczesnośredniowiecznego “Horodyszcze” w Trepczy, pow. Sanok, stan. 2 / J. Ginalalski, P. Kotowicz // Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego. – T. 25. – Rzeszów, 2004. – S. 187–257.
9. *Głosek M.* Mieče średkowoeuropejskie z X–XV w. – Warszawa, 1984. – 183 s.
10. *Głosek M.* Późnośredniowieczna broń obuchowa w zbiorach polskich. – Warszawa; Łódź, 1996. – 143 s.
11. Katalog broń w Muzeum imienia Lubomirskich. – Lwów, 1878. – 78 s.
12. *Kotowicz P.* Wojowie i rycerze. Uzbrojenie średniowieczne na pograniczu polsko-rusko-słowackim. Katalog wystawy / P.N. Kotowicz. – Sanok, 2004. – 108 s.

13. *Kucypera P.* Wczesnośredniowieczne toporki miniaturowe / Монографія П. Кучипера, П. Пранке, С. Вадил. – Торунь, 2011. – 149 s.
14. *Kuśnierz J.* Militaria z Czermna nad Huczwą. Próba rekonstrukcji sposobu ataku tatarów na gród (w 1240 r.) na podstawie dotychczasowych badań archeologicznych / J. Kuśnierz // Acta Militaria Mediaevalia. – 1. – Krakow; Sanok, 2005. – S. 115–132.
15. *Kuśnierz J.* Z badań nad militarnym znaczeniem Grodka nad Bugiem (Wołynia) we wczesnym średniowiczu / J. Kuśnierz // Acta Militaria Mediaevalia. – 2.– Krakow; Sanok, 2006.– S. 79–102.
16. *Kuśnierz J.* Wybrane militaria późnośredniowieczne w zbiorach muzeów i kolekcjach prywatnych południowej Lubelszczyzny / J. Kuśnierz // Acta Militaria Mediaevalia. – 6. – Krakow; Sanok, 2010. – S. 211–232.
17. *Leńczyk G.* Trzy miecze wikińskie w zbiorach Muzeum archeologii przedhistorycznej Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie / G. Leńczyk // Księga pamiątkowa ku uroczystemu siedemdziesiątej rocznicy urodzin prof. dr. Włodzimierza Demetrykiewicza / red. J. Kostrzewski. – Poznań, 1930. – S. 363–375, tabl. I–III.
18. *Liwoch R.* Wczesnośredniowieczne zabytki z Lidawki na Wołyniu / R. Liwoch // Materiały archeologiczne. – T. 24. – 2003. – S. 153–157.
19. *Liwoch R.* Militaria z dziewiętnastowiecznych badań w Podhorcach / R. Liwoch // Acta Militaria Mediaevalia. – 1.– Krakow; Sanok, 2005. – S. 37–59.
20. *Liwoch R.* Bulawy z Zachodniej Ukrainy / R. Liwoch // Acta Militaria Mediaevalia. – 2.– Krakow; Sanok, 2006. – S. 67–78.
21. *Liwoch R.* Zachodnioukrainskie miecze i trzewiki pochew mieczowych od X do połowy XIII w. / R. Liwoch // Acta Militaria Mediaevalia. – 4.– Krakow; Sanok, 2008. – S. 39–59.
22. *Michałak Arkadiusz.* Wpływ wschodnie czy południowe? Z badań nad pochodzeniem buław średniowiecznych na ziemiach polskich / A. Michałak // Держава та армія. – Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. – № 571.– 2006. – С. 48–74.
23. *Nadolski A.* Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI i XII wieku / Монографія А. Надольського. – Львів, 1954.
24. *Marek L.* Wczesnośredniowieczne miecze z Europy Środkowej i Wschodniej: Dylematy archeologa i bronioznawcy / Монографія Л. Марека. – Wrocław, 2004.
25. *Świętostławski W.* Archeologiczne ślady najazdów tatarskich na Europę Środkową w XIII w. / Witold Świętosławski. – Łódź, 1997. – 128 s.
26. *Tereszczuk D.* Średniowieczne militaria proveniencji wschodniej w zbiorach Muzeum Regionalnego w Tomaszowie Lubelskim /

- D. Tereszcuk. // Acta Militaria Mediaevalia. – I: Sztuka wojenna na pograniczu polsko-rusko-słowackim w średniowieczu. – Kraków; Sanok, 2005. – S. 133–141.
27. Woloszyn M. Między Wschodem a Zachodem: pochówek wojownika ze stanowiska 1 C w Gródku, pow. hrubieszowski, woj. lubelskie / M. Woloszyn // Acta Militaria Mediaevalia. – I. – Krakow; Sanok, 2005. – S. 87–105..

Надійшла до редколегії 02.10.2012 р.

Рецензент: Ю.В. Бураков, кандидат історичних наук, доцент, Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

**Терский С.В.
ЗАРУБЕЖНАЯ ИСТОРИОГРАФИЯ РАЗВИТИЯ ОРУЖИЯ В
ГАЛИЦКО-ВОЛЫНСКОМ ГОСУДАРСТВЕ**

Рассматривается процесс исследования средневекового вооружения в Галицком и Волынском княжествах в российской, польской и белорусской историографии. Важными моментами этого процесса является усиление раскопок городов Галицко-Волынского государства, расположенных на территории Польши и Белоруссии. Формирование знаний о древнеукраинском оружии происходила на фоне обострения у соседей: россиян, поляков, белорусов интереса к истории Галицко-Волынского государства. Даётся характеристика важнейших работ по вооружению, большинство которых малоизвестны в среде украинских историков.

Ключевые слова: средневековое вооружение, зарубежная историография, оружиеведческие исследования, великокняжеская власть, Галицко-Волынское государство.

**Tersky S.
THE FOREIGN HISTORIOGRAPHY OF HALYCH-VOLHYNIAN STATE' WEAPONS**

Article investigated the foreign historiography of the medieval Ukrainian military history and weapons of the nineteen and twentieth century. On a background of chronological generalization the quality of works is estimated, their positive sides and separate lacks are also shown.

Key words: medieval weapons, foreign historiography, weapons' study, great-principality power, military and political situations, Halych-Volhynian state.